Martina H a m p l o v á (Praha)

POMÍSTNÍ JMÉNA V KATASTRU VYSOKÉHO CHLUMCE, HRABŘÍ, HRADCŮ A OŘÍKOVA – PŘÍSPĚVEK K ANALÝZE REGIONÁLNÍCH ANOIKONYMICKÝCH SYSTÉMŮ

Tato stať vychází z diplomové práce vzniklé pod vedením dr. Milana Harvalíka, která byla obhájena na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2006. Jejím cílem byla analýza pomístních jmen nacházejících se v katastru středočeských vesnic Vysoký Chlumec, Hrabří, Hradce a Oříkov.

K dané problematice jsme přistupovali z několika různých hledisek. Důraz byl kladen na hledisko jazykové (především na slovotvorbu, hláskosloví a morfologii), ale nebylo možno opomenout ani mimojazykové faktory, které mají též vliv na utvářenost pomístních jmen.

1. Charakteristika zkoumaného regionu

V úvodních kapitolách jsme se zabývali charakteristikou zkoumaného regionu z hlediska geografického, geomorfologického, historického a jazykového. Využili jsme zde poznatků především Č. Habarta a J. Kuthana, autorů regionálních publikací týkajících se dané oblasti[1)].

Zkoumané vesnice se nacházejí v jihovýchodní části bývalého okresu Příbram na pravém břehu Vltavy, a to v Sedlčanské pahorkatině, která je součástí Středočeské pahorkatiny a jejímž nejvyšším bodem je kopec Vysoký Chlumec (532 m. n m.)[2)]. Ten se nachází jižně od Sedlčan a je zalesněn dubovými porosty s příměsí buku.

Celá Středočeská pahorkatina je plošně největší lesní oblastí Čech[3)]. Převládají zde lesní vegetační stupně dubobukový a bukodubový, k původním dřevinám patří též jedle, habr, lípa a javor. Tyto dřeviny byly hospodářskou činností nahrazeny ekonomicky výhodnějšími jehličnany – smrkem a borovicí, takže současná skladba dřevin ve Středočeské pahorkatině je z 85 % tvořena jehličnany, i když v původní skladbě jich bylo jen 12 %. Zvlášť výrazné je 52% zastoupení smrku, ačkoliv je zde téměř zcela nepůvodní.

Nejstarší dochovaná zpráva o Vysokém Chlumci, největší ze zkoumaných vesnic, pochází z roku 1235. Historie obce i jejího širšího okolí byla vždy úzce spjata s historií hradu, který dal v druhé polovině 14. st. vystavět Purkart Strnad z Janovic. Význam-

---

[1)] Č. Habart, Sedlčansko, Sedlecko a Voticko, IV. díl, Sedlčany 1995; J. Kuthan, Staletí pod hradními okny, Praha 2002.
[2)] Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny, Praha 1987, s. 34 – 41.
[3)] V. Ložek et al., Střední Čechy. Příroda, člověk, krajina, Praha 2003, s. 62.

ným mezníkem, ovlivňujícím dějiny hradu i celého panství na celá staletí, se stal příchod Lobkowiczů v roce 1474. Tento šlechtický rod hrad vlastnil až do pol. 20. st., pak opět po navrácení zestátněného majetku v 90. letech, a to až do roku 1998, kdy se stal jeho novým majitelem italský šlechtic Riprand Graf von und zu Arco-Zinneberg.

Z jazykového hlediska spadá zkoumaná oblast do středočeské nářeční oblasti. Ta je poměrně málo výrazná, protože její hlavní znaky se shodují se znaky ostatních českých nářečí v užším smyslu[4]. Ve středočeské nářeční podskupině najdeme ale i několik zvláštních rysů charakteristických pouze pro některé části středočeského území, a to pro jeho jižní část, částečně zasahují ještě i do území jihočeského.

K těmto vnitřním rozdílům[5] patří zejména zvláštní tvary ve skloňování adjektiv (též některých zájmen a číslovek). V sg. maskulin a neuter se zde užívá tvarů: v 2. p. *takoveho dobreho* (*člověka*), v 3. p. *ňákemu dobremu* (*sousedovi*) a v 6. p. *na každom dobrom* (*poli*). V nářečích na ostatním území Čech jsou v těchto případech obvyklé tvary *takového dobrího, ňákímu dobrímu, na každím dobrím* (resp. *na každim dobrim*), ve spisovném jazyce jsou zachovány nezúžené tvary typu *dobrého, dobrému, o dobrém*.

Jedná se o poměrně rozsáhlou uzavřenou oblast, která na severu sahá až k jihovýchodním okrajům Velké Prahy a zabírá celé dolní Posázaví včetně jižního Českobrodska. Na východě zasahují tyto podoby ještě Ledečsko a Pacovsko, na jihu pak severní Táborsko a okolí Milevska až po Lužnici a Vltavu, jejíž střední tok tvoří západní hranici jevu. Na východním Příbramsku překračuje pak hranice této oblasti Vltavu na její levý břeh, zabírá celé Dobříšsko a po Hřebenech směřuje k ústí Berounky a k jižnímu okraji Prahy. Do této oblasti spadá také Sedlčansko, a tedy i vesnice Vysoký Chlumec, Oříkov, Hrabří a Hradce. Zde se popisovaný jev důsledně zachoval dodnes v mluvě všech generací.

Tvary typu *dobreho, dobremu, na dobrom* jsou poměrně mladé novotvary, vzniklé teprve novějším samostatným nářečním vývojem dané oblasti, a to vlivem starší oblastní varianty skloňování zájmen typu *jeho, jemu, v ňom* a *našeho, našemu, v našom*, u nichž tvrdá analogická koncovka pronikla jen v 6. p. (podle tvrdého tvaru *tom*). Do tohoto širšího oblastního typu zájmenného skloňování se analogické podoby adjektiv typu *dobreho, dobremu, dobrom* zařazují nejen tvarově, ale i geograficky.

Tento typ složeného skloňování s analogickými zájmennými koncovkami *-eho, -emu, -om* u maskulin a neuter se ve vymezené oblasti vyskytuje nejen u adjektiv, ale i u všech ostatních slovních druhů skloňovaných podle adjektiv tvrdých. Patří sem zájmena *jaký, který, takový, samý, každý, žádný*, posesivní zájmena *můj, tvůj, svůj,*

---

[4] J. Bělič, Nástin české dialektologie, Praha 1972, s. 217 – 223.
[5] P. Jančák, Některé místní znaky v středočeských nářečích, Naše řeč 45, 1962, s. 151 – 162.

řadové (popř. druhové a násobné) číslovky *druhý*, *čtverý*, *dvojnásobný* a zpodstatnělá adjektiva a adjektiva přivlastňovací.

Z území Sedlčanska je doložen ještě jeden jev týkající se deklinace adjektiv maskulin a neuter odchylný od ostatních českých nářečí. Jsou to tvary 6. a 7. p. sg. s koncovkou *-ejm* (*vo dobrejm člověku*, *z dobrejm člověkem*), jichž se zde užívá místo koncovky *-ím* (*vo dobrím*, *-im*, *z dobrím*, *-im*) v nářečích na ostatním území Čech. Spisovný jazyk v těchto pádech zachovává staré tvary s koncovkami *-ém* (*o dobrém*) a *-ím* (*z dobrím*).

Obě tyto koncovky byly zasaženy hláskovými změnami (*ý > ej*, *é > í*), které postihly většinu českého jazykového území a výrazně přispěly k odlišení českých nářečí od spisovného jazyka. Změna *ý > ej* byla původně provedena ve všech pádech a v jejím průběhu se vedle nových tvarů s *-ej* dočasně udržovaly tvary s nezměněným *ý*. V 7. p. tedy bylo (*z*) *dobrím* vedle (*z*) *dobrejm*. Tvar 7. p. (*z*) *dobrím* se shodoval po provedené změně *é > í* s novým tvarem 6. p. (*o*) *dobrím*, a proto se analogií k novému tvaru 7. p. (*z*) *dobrejm* přitvořil i 6. p. (*vo*) *dobrejm*.

Podoby 6. a 7. p. typu *dobrejm* byly doloženy pouze v uzavřené oblasti s jádrem na Sedlčansku (a ve zbytcích i v blízkém okolí), a to přímým výzkumem z r. 1951[6)], při kterém se ukázalo, že se jednalo o jev v té době ještě poměrně živý, zvláště u staré generace. V současné době se už ale podoby s *-ejm* nevyskytují.

2. Pomístní jména, jejich charakteristika a výzkum

V další části práce jsme se zaměřili na teoretické zpracování problematiky pomístních jmen, a to opět z několika různých hledisek, tj. z hlediska historického, geografického a jazykového, kde byl největší důraz kladen na hláskosloví, morfologii a slovotvorbu. Vyšli jsme z poznatků publikovaných v monografii kolektivu autorek Pomístní jména v Čechách[7)].

Využili jsme se též vztahově modelovou a strukturní analýzu pomístních jmen, jíž se zabývala J. Pleskalová[8)], která na pomístní jména (na Moravě a ve Slezsku) aplikovala modelovou teorii R. Šrámka[9)].

Dále jsme se zaměřili na soupisy a dosavadní výzkumy pomístních jmen, z nichž největší byl výzkum Místopisné komise ČSAV, který proběhl v letech 1963 – 1980 v

---

[6)] Dotazník pro středočeská nářečí (se zřetelem k obecné češtině), který připravil V. Vážný, vydal r. 1951 Ústav pro jazyk český ČSAV v rámci soustavného výzkumu českých nářečí.

[7)] L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová, Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest, Praha 1995.

[8)] J. Pleskalová, Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, Jinočany 1992.

[9)] R. Šrámek, Slovotvorný model v české toponymii, Slovo a slovesnost 37, 1976, s. 112 – 120; týž, Toponymické modely a toponymický systém, Slovo a slovesnost 33, 1972, s. 304 – 318.

8 119 obcích a osadách na území Čech. Získané doklady byly roztříděny do abecedního generálního katalogu a uloženy v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, kde jsou nyní zpracovávány ve Slovníku pomístních jmen v Čechách[10)].

Materiál pomístních jmen využitý v naší práci byl ze soupisů pomístních jmen z tohoto výzkumu získán jen částečně, neboť výzkum Místopisné komise ČSAV sice proběhl na katastrech Hrabří, Oříkova a Hradců, nikoliv však ve Vysokém Chlumci. Pomístní jména z katastru Vysokého Chlumce jsme získali z menších výzkumů jednotlivců pocházejících z tohoto regionu. Tyto soupisy jsou z velké části uloženy ve Státním okresním archivu Příbram.

3. Pomístní jména na katastru Vysokého Chlumce, Hrabří, Hradců a Oříkova

Nejdůležitější částí práce byla vlastní analýza anoikonym ze zkoumané oblasti. Podkladem pro ni se stalo zpracování všech shromážděných pomístních jmen ve „slovníku“, jehož jednotlivá hesla byla svou stavbou drobnou modifikací struktury hesel ve Slovníku pomístních jmen v Čechách, a na pozadí anoikonymie z celých Čech jsme analyzovali jednotlivá pomístní jména především z hlediska slovotvorného a sémanticko-motivačního.

Každý odstavec obsahuje výčet všech pomístních jmen ze zkoumané oblasti obsahujících danou lexikální jednotku, dále jejich gramatickou charakteristiku, objekty, ke kterým se názvy vztahují, a informace o frekvenci anoikonym v rámci zkoumané oblasti, bývalého sedlčanského soudního okresu i celých Čech.

Stěžejní částí každého heslového odstavce je výklad pomístních jmen, který je uveden určením jejich východiska, tj. slova, které je základem jmen (nejčastěji substantiva, a to apelativa nebo vlastního jména), a slovotvorných prostředků, jimiž byla jména vytvořena. Následuje vysvětlení motivace vzniku jmen (tj. podnětu k užití jména). Součástí výkladu je i vysvětlení jazykových zvláštností jmen a fakultativně jsou připojeny i další doplňující informace.

Z takto provedené analýzy všech pomístních jmen ze zkoumané oblasti je možno odvodit obecnější principy ovlivňující podobu a charakteristické rysy tohoto regionálního anoikonymického systému.

Z katastrů výše jmenovaných vesnic se nám podařilo shromáždit celkem 482 anoikonym. Podle plnovýznamových slov, která jsou v nich obsažena, jsme je roztřídili do 239 heslových odstavců. Poznatky shromážděné v tomto „slovníku“ jsme shrnuli a okomentovali v posledních kapitolách diplomové práce. Pozornost byla věnována především frekvenci lexikálních jednotek obsažených v pomístních jmé-

---

[10)] L. Olivová-Nezbedová – J. Malenínská, Slovník pomístních jmen v Čechách, Úvodní svazek, Praha 2000; J. Matúšová et al., Slovník pomístních jmen v Čechách I (A), Praha 2005, II (B – Bau), Praha 2006.

nech, dále analýze pomístních jmen s využitím modelové teorie, morfologii, slovotvorbě a hláskosloví.

Tak jako v ostatních částech Čech jsou i ve zkoumané oblasti pomístními jmény pojmenovány především pozemky (tj. pole, louky a lesní pozemky, 74 %), mnohem méně jsou zde zastoupena hydronyma, hodonyma a oronyma. Většina anoikonym (83 %) jsou pojmenování nepřímá, která vyjadřují polohu objektu vzhledem k objektu jinému, a to pomocí předložek vyjadřujících prostorové vztahy (nejvíce zastoupenými předložkami jsou *na* a *u*).

Počítáme-li pouze plnovýznamová slova (tj. nepočítáme-li předložky), je nejvíce pomístních jmen jednoslovných, některá jsou dvouslovná a zcela výjimečně se ve zkoumané oblasti vyskytují i trojslovná pomístní jména. U dvouslovných názvů se jedná nejčastěji o spojení apelativa a shodného atributu, kterým bývá zpravidla adjektivum.

Většina výrazů obsažených v pomístních jménech v této oblasti se vyskytuje (s různou frekvencí) i v anoikonymech z ostatních regionů Čech, nicméně některá z nich jsou doložena pouze v pomístních jménech z naší oblasti. Jedná se především o anoikonyma vzniklá z méně frekventovaných osobních jmen (např. *Tollar*, *Dudař*), z adjektiv vytvořených z místních jmen omezených na zkoumaný region (např. *ústupenický*, *vápenský*) nebo pomístní jména, v nichž proběhla hlásková změna charakteristická pro omezenou část Čech (např. *vodličí*).

Z hlediska slovnědruhového jsou v pomístních jménech ve zkoumané oblasti obsažena substantiva, adjektiva, substantivní adjektiva, jedno adverbium a předložky. Substantiva jsou nejčastěji apelativa, méně často pak vlastní jména (a to osobní jména, místní jména, pomístní jména, choronyma a etnonyma). Apelativa nejčastěji pouze označují pojmenovávaný objekt (především lesní a jiné pozemky, stromové a keřové porosty, vodní plochy, vyvýšeniny a sníženiny zemského povrchu, cesty a stavby), který je konkrétněji rozlišen až přívlastkem.

Charakteristiku, tvar nebo polohu objektu vyjadřují primárně adjektiva (polohu též předložky ve spojení se substantivy), apelativa sama o sobě tak činí pouze výjimečně (např. *hořejšek*, *mezihoří*, *podzámčí*), někdy též metaforicky podle podoby označovaného objektu s jiným objektem (např. *nohavice*, *jelito*, *lopata*, *věnec*). Velikost objektu je často naznačena využitím deminutiva (např. *lesík*, *palouček*, *rybníček*).

V pomístních jménech v naší oblasti se uplatňují tyto způsoby tvoření: toponymizace (*U dubu*), tvoření pomístních jmen na základě metaforické souvislosti pojmenovávaného objektu s jiným objektem (*Na jelitě*), derivace, tj. sufixace (*Kozelkov*), konverze (*Na velkém*) a smíšený způsob prefixálně-konverzní (*Nadevsí*), dále pak tvoření dvouslovných a trojslovných pojmenování (*Pivovarský malý rybník*) a univerbizace (*Šiberný vrch* > *Šiberák*).

Většina pomístních jmen vyskytujících se ve zkoumané oblasti využívá slov, která

se neliší od podoby spisovné, ale některá anoikonyma nesou hláskové znaky obecné češtiny a nářečí.

K nejvýraznějším obecněčeským znakům patří protetické *v-* (*U voběšeneho*, *Ve voborách*, *Voborský rybník*, *U Voborskeho*, *U vobrázku*, *Volšiny*, *Ve volšinách*, *Ve vořechách*, *Volešňák*), dvojhláska *ej* za spisovné *ý* (*Malej Pejrnej*, *Velkej Pejrnej*, *U svatejch*), *ou* za spisovné *ú* (*V ouvozech*). Patří sem též obecně české lexikální jednotky (*smradlavej*, *hospoda*). Mnohá pomístní jména jsou zaznamenána ve spisovné podobě, přestože je zřejmé, že takto používána nikdy nebyla (*Za Jaršovými*, *U špýcharu*).

Výraz *touň* (v pomístním jménu *U touně*) je příkladem *ou* místo *ú*, které vzniklo z původního dlouhého nebo zdlouženého *ó*. J. Bělič[11)] tyto lexikalizované případy situuje do jižní poloviny Čech s přesahem k Rakovníku, čemuž víceméně odpovídá geografický výskyt pomístních jmen s tímto výrazem.

V pomístních jménech jsou uchovány též nářeční rysy charakteristické pro jižní část středočeského území, k nimž patří především zvláštní tvary ve skloňování adjektiv (tj. tvary typu *dobreho*, *dobremu*, *na dobrom*). V pomístních jménech jsou doloženy koncovky *-eho* (*U Vápenskeho rybníka*, *U Plavcoveho křížku*, *U voběšeneho*, *U voborskeho*), *-om* (*Na malinom*, *Na Pýrnom*), *-ejm* (*Na malinejm*).

K dalším hláskovým změnám zachyceným v pomístních jménech ve zkoumané oblasti patří změna způsobu artikulace *rl* > *dl* (tj. *vorličí* > *vodličí*), kterou dokládá Bělič[12)] (srov. *Kadlák*, *Kadlov*, *žádlivej*).

V samostatné kapitole jsme se podrobněji zabývali vybranými lexikálními a hláskoslovnými specifiky zkoumaných pomístních jmen, tj. lexikálními jednotkami BRAH, HEJK, HŘIB (HRB, PAHRBEK), SKALÍ, ŠIBERNÝ (ŠIBERÁK) a VASTRŽEJ. Výskyt pomístních jmen, v nichž jsou tyto výrazy obsaženy, je omezen pouze na určité oblasti Čech, většinou se jedná pouze o jižní Čechy a jižní část středních Čech, kam spadá též námi zkoumaná oblast.

Brah (pomístní jméno *Na brazech* t. *Na brazích*)

Pomístní jméno *Na brazech*, které pojmenovává pole na Vysokém Chlumci, vykládáme z dnes již zaniklého apelativa *brah*. Podle V. Machka[13)] toto apelativum ve staré češtině znamenalo ‚jakýsi stoh se střechou posuvnou na 4 sloupích‘. F. Cuřín[14)] uvádí, že bylo též „přeneseno na terénní útvary, zvláště na mírné, nevysoké, především oblé kopce“.

Pomístní jména vzniklá z tohoto apelativa se nacházejí především v jižní polovině

[11)] J. Bělič, o. c. v pozn. 4, s. 104.
[12)] J. Bělič, o. c. v pozn. 4, s. 65.
[13)] V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1968, s. 63.
[14)] F. Cuřín, Kapitoly z dějin českých nářečí a místních i pomístních jmen, Praha 1970, s. 72.

Čech, několik dokladů máme též z povodí Labe a Jizery. Apelativum *brah* se v nich vyskytuje v různých formách (*brah*, *braha*, *brahy*, *na*/*v brahách*, *brazích* i *brazech*), F. Cuřín zaznamenává též ustrnutí předložkových pádů a jejich chápání jako jednoho slova (*V dobrahu*, *V dobrahy*), nenáležité tvary v předložkových spojeních (*U brahy*) a záměnu souhlásky *ch* za *h* (*Na brachovce*). Tyto jevy svědčí o postupném zániku slova, který F. Cuřín klade před 18. stol., přičemž není vyloučeno, že se slovu přestávalo rozumět již v 16. stol., ne-li dříve.

Hejk (pomístní jména *Hejk*, *Pod Hejkem*, *U Hejka*, *U Hejku*, *V Hejku*, *Za Hejky*)

Hlásková podoba *hejk* ‚hájek' vznikla analogií podle nepřímých pádů *hájku* > *hejku*, *hájky* > *hejky* apod., v nichž došlo k přehlásce *aj* > *ej*.[15]. Přehláska u slov tvořených ze základu *háj* je v českých nářečích častá a dříve byla ještě častější. (Stejný vývoj má i hanácké *hék*.)

V pomístních jménech na území Čech je tento hláskový jev zastoupen vedle základního *hejk* odvozeninami *hejkovství*, *hejkovice*, *hejkovský*, *hejště*, *hejšťský*, *hejný*, *hejnice*, *hejníček*, *hejnovka*, *hejnovna*. Ty však ve zkoumané oblasti nejsou zachyceny.

Pomístní jména s těmito formami tvoří dvě hlavní oblasti. Jednak jde o rozsáhlý areál, který se táhne z území na jih od Prahy k východu a severovýchodu a v jehož rámci vykazují pomístní jména největší koncentraci v okrese Sedlčany (kam spadají i naše doklady z Oříkova, Hradců a Hrabří).

Na jihu oblast zasahuje až k Milevsku, na západě překračuje Vltavu, na severu a východě se táhne až k Benešovu a Voticům. V severovýchodní části tohoto areálu je přitom výskyt pomístních jmen s uvedenými výrazy řidčí a převažuje zde slovo *hejný* a jeho odvozeniny. Druhá oblast s řídkým zastoupením pomístních jmen se nachází v severovýchodních Čechách (zde však není zaznamenáno slovo *hejk*).

Hřib, hrb, pahrbek (pomístní jména *Na hřibu*, *Na hrbech*, *U pahrbku*)

Ve Vysokém Chlumci se vyskytuje pomístní jméno *Na hřibu*, které ve shodě s Cuřínem[16] vykládáme z apel. *hřib* ve významu ‚nevysoký, oblý kopec, svah'. Slovníky však toto apelativum v daném významu neuvádějí, pouze Kott[17] dokládá ve významu ‚vrch, štít hory' apelativum *chřib*, které Cuřín označuje za východočeský a lašský dialektismus[18]. Tomu odpovídá výskyt tohoto apelativa v pomístních jménech z Čech, s výjimkou dokladů z Nezdic na Šumavě a z Blaženic na Neveklovsku.

---

[15] F. Cuřín, Studie z historické dialektologie a toponomastiky Čech, Praha 1967, s. 52 – 53; J. Matúšová, Hláskosloví pomístních jmen. In: L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová o. c. v pozn. 7, s. 136 – 138.

[16] F. Cuřín, o. c. v pozn. 15, s. 147.

[17] F. Š. Kott, Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický I, Praha 1878, s. 542.

[18] F. Cuřín, o. c. v pozn. 15, s. 144.

Pomístní jména obsahující apelativum *hřib* v daném významu[19)] jsou méně častá (7 dokladů oproti 15 dokladům na *chřib*) a všechna pocházejí z jedné oblasti. Většina z nich je doložena v obci Korno na Berounsku, zbývající doklad je z Hostomic na Hořovicku. Také Cuřín situuje nejvíce dokladů na Berounsko. Z ostatních lokalit, které uvádí, jsou naší oblasti nejblíže Osečany, Velběhy, Nepřejov, Votice a Dobříš, lze tedy uvést, že doklad z Vysokého Chlumce z oblasti rozšíření jevu nevybočuje.

Dalšími nářečními formami apelativa *hřib*/*chřib* jsou podoby *skřib*, *křib*, *skříp*, *kříp* apod. Etymologické slovníky zpravidla spojují slova *chřib*, *hřbet* a *hrb*, která si jsou blízká též sémanticky. Pomístní jména obsahující apelativum *hrb* ve významu ‚vyvýšenina, kopeček' jsou poměrně častá, a to převážně v jižní polovině Čech. Mezi našimi doklady máme pomístní jméno *Na hrbech*. Také výskyt apelativa *pahrbek* ve významu ‚pahorek, kopec, vrch, vyvýšenina' je v pomístních jménech omezen na jižní Čechy a jih středních Čech, kam spadá námi zkoumaná oblast, tedy i zde doložené pomístní jméno *U pahrbku*.

Skalí (PJ *Skalí*, *Ve skalí*)

O skalnatém a kamenitém charakteru sedlčanské krajiny svědčí pomístní jména obsahující adjektivum *kamenný* (*Kamenná*, *Pod Kamennou*, *V Kamenné*) a substantiva *skála* (*Bílá skála*, *Černá skála*, *Na bílé skále*, *Na černé skále*, *Pod skálou*), *skalka* (*Na skalce*) a *skalí* (*Skalí*, *Ve skalí*). Zatímco pomístní jména obsahující slova *kamenný*, *skála* a *skalka* jsou velice hojná na území celých Čech, výskyt apelativa *skalí* v pomístních jménech je územně omezen.

Tato pomístní jména se nacházejí ve dvou oddělených oblastech, a to v okolí horního toku Jizery a v oblasti ohraničené Sázavou, Vltavou a Lužnicí, kam spadá i Sedlčansko, odkud máme kromě pěti dokladů ze zkoumané oblasti ještě dva doklady z Hojšína a z Kňovic. Mimo tyto dvě oblasti leží Lounsko a Opočensko, odkud pocházejí též dva doklady.

Šiberný, Šiberák (pomístní jména *Šiberný vrch*, *Na Šiberáku*)

Adjektivum *šiberný* (stejně tak jako slova *šibrný*, *šibeňák*, *šiberna*) vzniklo na základě nářeční disimilace artikulačního způsobu *-nn-* > *-rn-* ve slově *šibenný* apod.[20)]. Jde o lexikalizovaný případ hláskové změny, přičemž toto adjektivum není doloženo ani ve staré češtině, ani žádným slovníkem češtiny 19. a 20. st.[21)].

Dokladů na pomístní jména vzniklá z tohoto adjektiva je 26, a to jednak v podobě

[19)] Opomíjíme pomístní jméno, které vzniklo z apelativa *hřib* ve významu ‚houba' a dvě pomístní jména vytvořená z místního jména *Hřiby*.

[20)] F. Cuřín, o. c. v pozn. 15, s. 53 – 57; J. Matúšová, o. c. v pozn. 15, s. 125 – 128.

[21)] L. Olivová-Nezbedová, Lidská spravedlnost zachycená pomístními jmény v Čechách. In: L. Olivová-Nezbedová – R. Šrámek – M. Harvalík (eds.), Onomastické práce IV, Praha 2000, s. 374 – 376.

substantivizovaného adjektiva, jednak adjektiva. Tato pomístní jména vytvářejí uzavřený areál, jehož hranice tvoří Zbraslavsko, Jílovišťsko, Táborsko, Příbramsko, Hořovicko. Pomístní jména *Šiberná*, *Šiberný* (8), *Šiberný vrch* pojmenovávají vyvýšeniny, pole, louky, les a hon JZD v místech, kde stála šibenice. Název *Šiberná* má i potok v Radouši na Hořovicku, který teče pod vrchem zvaným Šiberna. Podle polohy v místech či u míst zvaných *Šiberná*, *Šiberný* mají louky, pole, pastviny, hony, zahrady název *Na Šibenným*, *Na Šibernym*, *Pod Šibenným*, *Pod Šibernym*, *U Šiberný*.

Název *Šiberák* vznikl univerbizačním sufixem *-ák* ze spojení *Šibeniční kopec*, *vrch* apod. Ani tato lexikální jednotka není doložena ve staré češtině a ve slovnících češtiny 19. a 20. st. Šest pomístních jmen *Šiberák*, *Na Šiberáku*, *Pod Šiberákem* je jako názvy vyvýšenin, polí a lesa doloženo pouze z Příbramska a Sedlčanska, tedy ze stejného areálu jako pomístní jméno *Šiberný*.

Kromě toho je ještě jeden další doklad ležící mimo tento areál, a to z Mirotína (býv. soudní okres Kamenice nad Lipou), kde má rybník název *Šiberák*. L. Olivová-Nezbedová[22)] připouští možnost, že název rybníka mohl vzniknout univerbizací sufixem *-ák* ze spojení *Šiberův rybník*, přičemž příjmení *Šibera* dokládá J. Beneš[23)].

Vastržej (pomístní jméno *Na vastržeji*)

PJ vzniklé z apelativa *vastržej* je kromě Vysokého Chlumce doloženo ještě v nedalekých Petrovicích, a to v podobě *Ve vastržejích*. Apelativum *vastrže*/*vastržej* uvádí F. Š. Kott[24)] ve významu ‚strouha, rýha podzemní, kanál, stoka‘.

Podrobněji vastržej (v podobě *vostržej*) charakterizuje Teyssler – Kotyška[25)]. Uvádí, že trativody byly budovány již v nejstarších dobách za účelem odvodnění zamokřených pozemků. K jejich zřizování se používalo nejrůznějšího materiálu (např. kámen, štěrk, písek, dřevo, sláma, cihly apod.). V různých oblastech byly nazývány různě, podle toho, jakého materiálu bylo použito na dno trativodu, např. na Lounsku a Volyňsku *klusy*, na Kolínsku, Semilsku, Rokycansku a Trutnovsku *hejcochy*, na Strakonicku *štěky*, na Sedlčansku *vostržeje*.

L. Olivová-Nezbedová[26)] dává toto apelativum do souvislosti s apelativy *vostřejš* a *vostrejš*, doloženými Tereziánským a Josefským katastrem pro 18. stol. a do současnosti dochovanými v pomístních jménech v pozměněném znění s koncovým *ž* (tj. *vostřejž*, *vostrejž*), tj. v pomístních jménech *Ve vostřejžích* (dvakrát ve východních Čechách), *Vostrejžky*, *Za Vostrejžky*, *Pod Vostrejžky*, *Vostrejže* (v jižních Čechách).

---

22) O. c. v pozn. 21, s. 379.
23) J. Beneš, O českých příjmeních, Praha 1962, s. 99.
24) F. Š. Kott, o. c. v pozn. 17, s. 560.
25) V. Teyssler – V. Kotyška, Technický slovník naučný XIII, Praha 1937, s. 1080.
26) L. Olivová-Nezbedová, Výklad pomístních jmen Vastržeje, Vostřejže apod., Onomastický zpravodaj 34 – 35, 1993 – 1994, s. 86 – 95.

Jedná se o zkomoleniny slova *vostržej*, které vzniklo z apelativa *vastržej* změnou počátečního *va-* > *vo-*[27].

V poslední kapitole této práce jsme se zabývali pomístními jmény ze zkoumané oblasti z hlediska jejich utvářenosti s využitím modelové teorie.

Z výzkumu vyplynulo, že nejfrekventovanějším vztahovým modelem vyjadřujícím základní vztah je vztahový model A (65 %), který vyjadřuje polohu pojmenovaného objektu v terénu (nejčastěji vzhledem k relačnímu objektu), a to nejčastěji v kombinaci s vztahovým modelem B, tj. A+B (např. *U dubu*). Méně často (20 %) se v základní pojmenovávací funkci vyskytuje vztahový model B, který vyjadřuje druh pojmenovávaného objektu, nejméně pak vztahový model C (10 %), podávají charakteristiku pojmenovaného nebo relačního objektu na základě jeho různých vlastností, a vztahový model D (5 %), vyjadřující posesivitu a jiný vztah k osobě.

Aplikace modelové teorie na pomístní jména ve zkoumané oblasti dokresluje a systematizuje poznatky získané z jejich předchozí analýzy a poukazuje na základní sémantické a slovotvorné principy vytvářející tento anoikonymický systém.

Summary

Minor Place-Names in the Area of the Communities of Vysoký Chlumec, Hrabří, Hradce and Oříkov – a Contribution to the Analysis of Regional Anoikonymic Systems

The paper, based on the author's thesis, deals with the minor place-names found in the territory of four villages in the region of Central Bohemia. As a consequence of the interdisciplinary nature of this issue, the initial part of the article focuses on the geography, history and dialects of the area. The main section concentrates on the results of the research and analysis of the anoikonyms. Special attention is given to the anoikonyms which can be found almost exclusively in this area (for example those including lexical items BRAH, HEJK, SKALÍ, VASTRŽEJ), their language formation and the connection with the regional dialect.

[27] Slovo *vastržej*/*vostržej* pochází z přejatého středohornoněmeckého slova *wasserseige*. – Srov. P. Nejedlý, K výkladu pomístního jména Vastržej, Acta onomastica 34, 1995, s. 155 – 156.